

PROFESOR J. G. VONBANK IN LOŠKI UMETNOSTNI SPOMENIKI

Leta 1859 je bil prestavljen na višjo gimnazijo v Ljubljani profesor Johann Georg Vonbank. Ime tega prizadevnega moža je pri nas zapadlo v pozabo, zasluži pa, da si ga vnovič obudimo v spomin, saj je bil prvi, ki se je lotil strokovne analize — seveda v mejah tedanje zmogljivosti — nekaterih naših umetnostnih spomenikov. In ker je ob tej vnemi posvetil prvi obisk prav Škofji Loki in njeni okolici, bo menda kar prav, če se to zgodi v Loških razgledih in da hkrati objavimo tudi prevod prvega njegovega spisa v tej vrsti, ki ima naslov *Die Kirchen von Lack und Ehrengruben*; izšel je 25. junija in 2. julija 1859 v tretjem letniku *Blätter aus Krain* (str. 99, 103).

J. G. Vonbank se je rodil 15. septembra 1824 v Brazu pri Bludenzu na Vorarlberškem. V Brixnu je dokončal teološke študije in bil 28. julija 1850 posvečen za duhovnika; zraven je opravil tudi študij filozofije v Padovi. Še istega leta 1850 je postal profesor nemške zgodovine in literature na gimnaziji v Feldkirchu, leta 1856 pa je bil imenovan za profesorja v Zadru in leta 1859 ga je poslal službeni dekret v Ljubljano. Tu je predaval na gimnaziji zgodovino in geografijo, v dveh razredih tudi nemščino, pri čemer je dajal poseben poudarek literarnozgodovinskim razlagam in estetiki. Podoba je, da ga je prav estetika posebno mikala ter mu približala umetnostne in umetnostnozgodovinske probleme. Že v Zadru je objavil v 7. programu tamkajšnje gimnazije (1856-1857) daljši spis o zadarskih cerkvah (*Die Kirchen von Zara*), ki je izšel leta 1857 tudi v italijanskem prevodu. V Ljubljani je večkrat predaval v korist profsorskega društva v redutni dvorani, izrabil pa je tudi vsako priložnost, da je spoznaval umetnostne spomenike bližnje in daljne ljubljanske okolice. Med prvimi so prišli na vrsto škofjeloški. Takole jih je popisal:

Cerkev v Loki in v Crngrobu

Mestece Loka, imenovano tudi Škofja Loka, odkar je mesto in gospostvo Loko cesar Henrik II. (vladal od 1002 do 1024) podaril freisinški škofiji, leži na Gorenjskem, približno eno miljo severozahodno od Ljubljane. Pot tjakaj drži čez Ljubljansko polje, mimo Šmarne gore, skozi vasi Št. Vid, Goričane in Medvode. Narava naokrog je lepa: visoka žita valove na levo in desno ob poti, vmes so travniki, kjer kmet ravno prvič kosi; križi, podobe svetnikov ob poti, cerkve in zvonički po vaseh, v ravnini in po vrhovih hribov nas pozdravljajo in nam namigujejo, da se nam zdi, kakor bi hodili po Tirolskem ali Schwarzwald; v ozadju se dvigajo v velikem loku Alpe s predgorji in nekatere gore se osamljeno ali v skupinah izrivajo daleč v Ljubljansko kotlino. Takšnole pokrajino bi moral upodobiti slikar, ki bi hotel naslikati mir in nje-

gove blagoslove. In po taki mirni podeželski naravi mora človek romati, da nato dvakratno prekolne grozote vojske.

Ne samo pokrajina, tudi oblika hiš zelo spominja na Schwarzwald. Tu in tam opazimo majhna okna, visoka čela in nizke slamnate strehe ter globoko spuščene zimske napušče, ki varujejo pred mrazom. A železne mreže, nameščene v slehernem okencu, spreminjajo bivališča kar preveč v ječe. Ena od vasic, skozi katere se peljemo, vzbuja še posebno smešen vtis: stoji v goščavi sadnih dreves in samo cerkvice na višini in visoke, slamnate strehe, ki mole iznad drevja, opazimo; tako vas le slutimo, kajti to je tudi vse, kar vidimo od hiš. Kmalu za Medvodami je pred nami mestece Loka. Ob vznožju vzpetine, ki jo na drugi strani obliva Sora, izlivajoča se v Savo, je poglela gruča skromnih hiš. Dve reči nam od daleč zbudita pozornost: grad na višini na levi in cerkev z zvonikom na desni v mestecu. Okolišna narava je lepa in podobna tisti, ki smo jo že opisali. V mestecu samem ne vem, kaj bi bilo posebno pomembnega, razen občutka miru, ki ga tákole tiho, podeželsko mestece vedno vzbuja, ki pa ga danes bolj cenimo in zato bolj občutimo kot v drugih časih. Pa kaj bi predli misli in občutja; lotimo se raje reči in pravega namena našega obiska. Ta je namenjen umetnosti in umetninam, ki jih seveda ne bomo gradili, pač pa analizirali, razčlenili in razložili. Tako delo pa po strokovni strani ne sme biti »poetično«, zato se bomo potrudili, da bomo po najboljših močeh resni in učeni.

Gotska cerkev v samem mestecu ni brez mikavnosti, ni pa kaj posebno pomembna in znamenita. Na zunanjščini nas najbolj pritegne južna stran s petimi gotskimi okni in z enim portalom, prav tako pa tudi prezbiterij, ki ima edini še opornike. Fasada je revna, preslikana in prezidana. Tridelna ladja v notranjščini s šestimi stebri je brez sleherne znamenitosti, razen če izvzamemo rebraste oboke. Najlepši del bi bil tudi to pot prezbiterij z gotskim oltarjem in z gotskimi okni, ki imajo v krogovičjih (ornamentiki, polnilih) ločnih zaključkov še slikana stekla, in z lepim obokom, ki pa je zdaj preslikan z modro barvo ter kaže pozlačene oproge (rebra); severna stran je tudi tu brez oken. Četr ure oddaljena od mesteca (Nova Loka) je Stara Loka s staro nekdanjo loško župnijsko cerkvijo. Prav ta cerkev pa nam vzbuja nekoliko več pozornosti. Pomembna je tako zaradi svoje starosti kakor zaradi stavbne zgodovine, manj pa zaradi kakšne posebne lepote.

Pogled na fasado kaže v spodnjem delu lopo na štirih slopih in s tremi polkrožnimi loki; nad to se dviga zgornji del s tremi štirikotnimi okni in nazadnje kot tretji del še plosko čelo s fresko sv. Jurija, kranjskega deželnega patrona. Ves ta del je neokusen prizidek iz poznejšega časa. Preprost, polkrožno zaključen portal drži iz lope v cerkveno notranjost. Tridelna ladja in prezbiterij, glavni sestavini prostora, sta zidana v gotskem slogu. Stranski ladji, visoki za pol višine srednje ladje, povezujejo s to čedni slopi in šilasti loki, vse tri ladje pa pokrivajo križni oboki. V stenah stranskih ladij so majhna, štirikotna okna in podobna stranska portala. Vsepovsod — v zidovih, slopih, oknih, obokih in portalih vlada še masivnost, okornost in prvinskost; gre za prvi, truda polni poskus in zagon proti poznejši tako lepi gotiki. Značilnosti gotskega sloga — premagovanje težke gmote z odprtiniami v stenah, z oporniki in loki, ki nadomeščajo stene, členasti stebri, pogon in kipenje v višino, ki sta dosežena s predhodnimi šilastimi loki, in nazadnje poživitev in poduhovljenje stavbe z bogato in pomenljivo ornamentiko — vse te značilnosti gotskega sloga tukaj še docela manjkajo in zato je ta stavba do pozne gotike

v podobnem razmerju, kakor pravkar iz surove oblike izklesana marmornata klada do poznejše dokončane podobe.

Tri ladje so se nekoč iztekale v tri niše, postavljene v isti črti. Za glavno ladjo je bil še stolp, postavljen nad štirimi slopi, pod njim pa je bila zvonica. Pozneje se je to spremenilo: zvonici so prizidali sedanji prezbiterij in med slopi zvonika se zdaj odpira slavalok v prezbiterij, tako da je zunaj videti, kakor da se zvonik dviguje nad križiščem. Sam prezbiterij ima gotska okna, ker izvira iz poznejšega časa.

Tudi korno nišo levega stranskega oltarja so v poznejšem času povečali v kapelo s kupolo, ki ni simetrična z nasprotno (desno) stranjo ter ni v skladu s pravim slogom cerkve. In navsezadnje tudi zvonik ni gotske oblike, marveč se dviga kot preprost štrikotnik, katerega štiri stranice prehajajo v strehi v nizko piramido. Pod streho se odpirajo na štiri strani polkrožno zaključena okna. Tako moramo v cerkveni celoti razločevati pet po času nastanka in po stavbnem načinu različnih delov, namreč fasado, ladjo, prezbiterij, levo stransko kapelo in zvonik.

Med posamičnostmi je vredno omeniti nekaj spominskih kamnov na cerkveni zunanjsčini, med drugimi enega s cirilskim napisom in z reliefom treh oseb, ki molijo in imajo v rokah rožne vence, in drugega, ki predstavlja kleččega viteza z nabranim ovratnikom in s španskim plaščem.

Razumljivo je, da cerkev zaradi dotrajanosti ne ustreza več namenu, teže pa razumemo, da bi jo bilo treba zaradi tega podreti, kakor gre glas. Že kot stavbni spomenik bi bila vredna obstanka, ne da bi govorili o tem, kako lahko se je zmotiti, kar zadeva delo in stroške podiranja, saj lahko zadnji presežejo ceno, ki bi veljala za nakup stavbišča za novo cerkev.

Slabo uro vožnje sta od Stare Loke oddaljeni vas in cerkev »Crngrob«. Pot tjakaj drži zdaj čez polja, zdaj čez gozdove. Tamkaj stoji tretja interesantna cerkev, prav tako gotska. Samotna in tiha se dviga na robu gozda in zraven sta dve hiši; vasica se skriva spodaj. Cerkev je večja, kot bi bila za vas potrebna, a saj ni samo vaška, marveč je romarska cerkev, ki jo obiskujejo iz bližnjih krajev v velikem številu in se opravi v njej dnevno po več maš.

Spet moramo na njej najprej študirati dokaj dolgo stavbno zgodovino, ki mimogrede pomaga razložiti tudi zgodovino starološke cerkve. Na žalost ne najdemo niti v Valvasorju niti v aktih, ohranjenih v »nekdanjem freisinskem škofijskem arhivu v Loki« kakšnih zgodovinskih poročil. Medtem ko prinaša Valvasor dragocene, dasi ne preveč številne zgodovinske podatke o mestu in loškem gospostvu, sicer omenja »loško župnijsko cerkev« (današnjo Staro Loko), pri tem pa nam ne prispeva niti vrstice kakšnega sporočila ali opisa. Arhiv v Stari Loki pa je našel sedanji častiti gospod dekan Kramer pred desetimi leti v tako zanemarjenem stanju, da ga je bilo mogoče rešiti le skromen, še poraben del.

Cerkev sestavljajo lopa, tridelna vzdolžna ladja, prezbiterij in zvonik in sleherni teh delov pripada drugemu času.

Lopa je dvodelna, zavzema celo širino cerkve ter je, kakor tudi cerkev, sezidana v gotskem slogu. Sloni na dveh vrstah vitkih, osmerokotnih stebrov s šilastimi loki, na katerih počiva dvojen križni obok. Postaviti jo je dal v najnovejšem času sedanji častiti gospod loški dekan, da je nadomestila starejšo leseno prednico. Skozi tri preproste gotske vhode vstopimo v tri ladje. Te se le malo razločujejo od tistih v Stari Loki; preprosti slopi in šilasti loki,

oboji nizki, in stena nad njimi delijo ladje. Razložek med tukajšnjo in staro-loško cerkvijo pa je v tem, da so tukaj tri ladje skoraj enako visoke in da je v njihovih stranskih stenah po eno šilastoločno okno poleg enega štirikotnega. Ladja je pač najstarejši del cerkve. Iz poznejšega časa je sedanji prezbiterij, podoben nekaki drugi ladji, ki se s svojimi višinskimi razmerji in z gotskim slogovnim okusom očitno loči od vsega drugega. Je namreč občutno višji od prave ladje; tu srečamo namesto težkih, štirikotnih slopov vitke, osmerokotne nosilce, ki se na vrhu razpletajo v rebra, križajoča se po oboku. Obok je poslikan, okna so vsa šilastoločna. Kar zadeva zidavo tega dela, bo, po izjavi gospoda dekana, s precejšnjo verjetnostjo veljala letnica 1273. Če to drži, potem je na prvi pogled gotovo, da moramo postaviti cerkveno ladjo v precej starejši čas, prav tako pa tudi podobno in morda še starejšo ladjo v Stari Loki; ker pa dosedaj pred sredo 12. stoletja gotskega sistema ne poznamo, bi dobili s tem vsaj nekaj oporišč za časovno določitev teh stavb. Cerkvi ob strani stoji zvonik, krepek, velik štirikotnik s polkrožnimi okenskimi odprtini in z moderno kapo.

Omeniti je vredno tudi fresko sliko na cerkveni zunanjščini, na tisti strani, kjer je stolp, predstavljajočo sv. Krištofa. To je srednjeveška slikarija z vsemi znamenji pristnosti: risba je nepravilna, izraz poduhovljen. Spodaj so upodobljeni še mitološki prizori in figure, na primer Neptun itd., le da so, na žalost, že precej nerazločni.

Najizrazitejša gotska cerkev na Kranjskem pa naj bi bila v Kranju in ena najstarejših v Dvoru. O teh pa kdaj drugič.

Ta Vonbankov tekst med našimi umetnostnimi zgodovinarji ni ostal neopažen, le da smo mu posvetili manj pozornosti, kot je zaslužil. Navajali smo ga le v opombah, pač zaradi bibliografske popolnosti. Pri tem pa smo prezrli, da se je Vonbank prvi lotil popisovanja naših umetnostnih spomenikov ne samo kot starinoslovec, marveč kot človek, ki je umetnost estetsko doživljal in poskusil umetnine tudi slogovno analizirati. Podoba je, da je proste dni porabljal za izlete v kraje s slovečimi umetnostnimi spomeniki; če je med prvimi prišla na vrsto prav Loka, ji je to gotovo v čast. Izpolnil je tudi obljubo, zapisano v zadnjem stavku članka o loških cerkvah — da bo namreč spregovoril še o cerkvenih arhitekturah v Dvoru in Kranju. To je storil v istem letniku *Blätter aus Krain* (str. 30, 119, 131) pod naslovom *Die Kirchen in Dvor und Krainburg*. Sprehod je nadaljeval z obiskom Velesovega (*Krainburg und Michelstetten*, str. 152, 155, 159, 162). Srečanje s Kremser-Schmidtovimi oltarnimi slikami v Velesovem ga je nazadnje napotilo še v Gornji grad, kjer je popisal tamkajšnjo cerkev in nato seznanil bralce z delom in življenjem slikarja J. M. Schmidta (*Martin Johann Schmidt, Maler, bekannt als »Kremser-Schmidt*, str. 174, 178, 182, 191). Morda bi daljše službovanje v Ljubljani profesorja Vonbanka popeljalo še kam drugam, ga še bolj seznanilo s slovensko umetnostno posestjo ter ga spodbudilo, da bi napisal še več člankov o njej, za kar bi mu vsekakor vedeli hvalo, a že leta 1861 je Ljubljano zapustil.

Na vprašanje, zakaj je ogledovanje, opisovanje in razčlenjevanje arhitektur in slik koristno in kakšen smisel ima, je Vonbank, sklicujoč se na A. Messmerjeve *Reiseblätter*, sam odgovoril, češ da so bili častitljivi ostanki zgodnjega krščanstva predolgo skriti in da se je šele pred pol stoletja spremenilo na bolje: začeli so odkrivati spomenike, spoznavati njihovo lepoto in njihov pomen za zgodovino in umetnost. Kot duhovnik pa je poudaril še versko vzgojni

pomen takega raziskovanja in povezavo med bogoslužjem in umetnostjo (str. 162 sl.). Zato ga je zamikalo, da bi tudi vse premalo znane spomenike na Kranjskem ovrednotil in dvignil ljudem v zavest. Ko je, na primer, popisal vse tedaj pri nas znane Kremser-Schmidtove slike (v Velesovem, Gornjem gradu, Kranju in Ljubljani), je posebej poudaril, da ni hotel slikarja šele odkrivati; ta je bil dobro znan že prej. Ker pa je na počitniških potovanjih te slike videl in so mu ugajale, jih je pač želel objaviti, da bi ta ali oni bralec lahko primerjal lastne vtise o njih z njegovimi, avtorjevimi. Razen tega pa mu je bilo žal, ker se Schmidtove umetnine na Kranjskem le redkokdaj omenjajo, dasi so vredne, da jih naštejemo skupaj z drugimi mojstrovimi deli (str. 183).

Lahko si mislimo, da so podobna načela in želje vodile Vonbanka tudi pri ogledovanju in opisovanju še drugih spomenikov z loškimi vred.

Za razpoloženje časa je zgovoren avtorjev vzklík: »Kako polno religioznih idej je takole gotsko svetišče!« Tedaj je namreč veljala gotika kot najprimernejši cerkveni stavbni slog. V duhu prebujajočega se spomeniškega varstva pa je pogojena avtorjeva zavzetost za ohranitev ogroženih umetnin, saj je preteklo le nekaj let, odkar je bila — 1850 — ustanovljena na Dunaju »Cesar-sko-kraljeva centralna komisija za ohranitev in raziskovanje stavbnih spomenikov«. Vonbank se zavzema za obnovo Schmidtovih slik v Velesovem, za staro-loško cerkev itd.

Preden je nastopil Vonbank profesorsko službo v Ljubljani, je videl že lep kos sveta, doživel že mnogo pomembnih umetnin. Služba in osebni interes sta ga popeljala v različna mesta, v različne dežele. Spoznal je ugledne spomenike rodnega Vorarlberga (Bludenz, Feldkirch itd.), Tirolskega (Innsbruck, Brixen itd.), obiskal je Schwarzwald, služboval v Zadru . . . Ko je prišel k nam, so bile profesorjeve oči še polne srednjeveških spomenikov, s kakršnimi se loški res ne morejo meriti. Zato mu ne bomo zamerili, da se nad Loko ni tako navdušil, kakor se je veselimo mi, vendar pa dovolj, da je njenim spomenikom posvetil trud svojega peresa. Vsekakor ga je pritegnila že idilična pokrajina med Ljubljano in Loko; celo za kmečke hiše je našel nekaj posluha, vas pa, ki je le s strehami molela izmed drevja, so po vsej verjetnosti Gosteče. Loko je doživel kot skromno kopico hiš ob dominantah Gradu in mestne župnijske cerkve. Tudi zadnja mu ni vzbudila kakšne nadpovprečne pozornosti; poudaril je le njene tipično gotske značilnosti. S tem naše vednosti ni kaj prida obogatil — mikaven pa je podatek, da so bili v krogovičjih gotskih oken še ostanki slikanih stekel, bržčas še gotskih, za katerimi je pozneje izginila sled.

Pač pa ni mogel Vonbank zamolčati nekega drugega vtisa, ki ga je doživel v Škofji Loki — blagodejnega miru podeželskega mesteca, vsaj na zunaj odmaknjenega od nemira, ki je pretresal avstrijske dežele in najbrž živo razburjal tudi ljubljansko družbo. Na severnoitalijanskih bojiščih so se namreč prav tiste dni spopadale avstrijske čete s francoskimi in italijanskimi. Profesor je obiskal Loko v mesecu juniju — 4. junija 1859 so bili Avstrijci premagani v bitki pri Magenti, 24. junija pri Solferinu. Če bi bil razumel slovensko, bi Vonbank morda že lahko zaslišal celo zabavljivo ljudsko pesem o nesposobnem feldmaršalu Gyulayu: »Radecki je en fajn gospod, Žulaj je pa grand falot . . .«

Pri ocenjevanju umetnin je hotel biti Vonbank objektiven. Za baročno umetnost sicer ni pokazal pravega posluha, kajti vsaj po arhitekturni in kiparski strani mu menda ni bila preveč po srcu, a pravično je ocenil Kremser-Schmidtove oltarne slike. Niti z besedo ni omenil baročne oltarne opreme, ki bi mu morala vsaj v Crngrobu ogreti duha. Za tamkajšnje »zlate oltarje« je

ostal slep. Pač pa se je potrudljivo pomudil ob stari župnijski cerkvi v Stari Loki ter jo kot prvi pravično ovrednotil. Tedanji starološki župnik in dekan Franc Ksaverij Kramer, ki ga je Vonbank tudi osebno spoznal, je v svojih spominih zapisal, da je bila cerkev ob njegovem času »bolj kleti kakor cerkvi podobna«. Menda bolj v podkrepitev te trditve, kakor pa zaradi dokumentarne pričevalnosti je Kramer cerkev dokaj natančno popisal, zato nam po tej strani Vonbankov opis ne prinaša posebnih novosti, še zlasti ker se je ohranil tudi načrt stare cerkve. Vendar je v Vonbankovem opisu in analizi stavbe nekaj bistrih spoznanj, ki se nam potrdijo, če poskušamo razčleniti arhitekturne sestavine, ki jih posredujeta danes tloris in prerez stavbe. Seveda moramo brati Vonbankovo besedilo s primerno kritičnostjo; njegove analize veljajo, ne pa tudi vsi zaključki. Tudi on se ni navduševal nad lepoto večkrat predelane stavbe, zamikala pa ga je njena zapletena zgodovina. Pravilno je datiral nastanek cerkve v čas pred nastopom gotike in — edini! — zapazil, da stolp med srednjo ladjo in prezbiterijem ne izvira iz časa nastanka ladje, marveč da je že drugoten prizidek. Žal profesor ne omenja, ali so zvonik spočetka res nadomeščale odprte line nad fasado, o katerih piše Kramer, kajti ne vemo, ali si jih je dekan samo zamislil po analogiji s primorskimi cerkvami, ali pa je bilo njihove ostanke res opaziti. Prav tako se nista niti Kramer niti Vonbank vprašala, ali je bila cerkev že od vsega začetka triladijska ali le enoladijska.

Na čuden način je Vonbanku spodrsnilo, ko je omenil dva nagrobnika, pri čemer je očitno, da gre za poznogotski nagrobnik Volbenka Schwarza in za renesančni nagrobnik Jurija Feichtingerja, ki sta še ohranjena. Novo nam je sporočilo, da sta bila že njega dni vzdana na cerkveni zunanjščini, uganka pa je, kako je mogel avtor nemški napis v renesančno preoblikovani latinski majuskuli (na Schwarzovem epitafu) razglasiti kot cirilski; bržčas je spomenik le v naglici pogledal in imel dekorativno obogatene črke za cirilske.

Vonbank se je zavedal stavbnozgodovinskega pomena starološke cerkve in se je zavzel za njeno ohranitev, ki jo je zagovarjal nekaj let poprej tudi neki zastopnik dunajske Centralne komisije. Na žalost sta oba naletela pri trmoglavem dekantu Kramerju na gluha ušesa. Štiri leta pozneje je častitljiva stavba padla, da se je umaknila novi, psevdoromanski... Morda se bomo začudili, da prizadevni raziskovalec ni obiskal tudi starološkega graščaka, viteza Edvarda Strahla, in njegove zbirke umetnin. A Vonbank je bil, kakor vse kaže, gost dekana Kramerja, ki si s Strahlom ni bil preveč na roko — že zato ne, ker je »sosed« nasprotoval, da bi podrli zgodovinsko župnijsko cerkev.

Interesantna je tudi Vonbankova analiza cerkve v Crngrobu. Spet je bil prvi, ki je opazil sorodnost med crngrobskimi cerkvenimi ladjami in ladjami prifarne cerkve, saj so crngrobske res posnete po staroloških, le da so precej poznejšega nastanka, kot je mislil naš avtor. Razen tega nam je ponudil tudi letnico 1273, ki mu jo je omenil Kramer, ter jo je bil izkopal Peter Hitzinger, a ne vemo kje; vse do danes se umetnostna zgodovina z njo še ni spopadla. Po Hitzingerju naj bi bil tega leta že stal sedanji crngrobski prezbiterij, za katerega pa vemo, da ga je začel zidati šele leta 1521 loški stavbenik Jurko Maurer. Vonbank je letnico nekritično sprejel v povezavi s prezbiterijem, zato pa je moral pomakniti zidavo ladij, ki so v resnici iz prve polovice 15. stoletja, že v čas pred letom 1273. Pri tem si je privoščil še sprehod v začetke gotskega sloga; rezultat ustreza seveda vednosti tedanjega časa. Ni pa si zastavil mnogo bolj upravičenega vprašanja, če morda Hitzingerjeva letnica ne zaznamuje nastanka prve, mnogo manjše in še v romanski tradiciji sezidane crngrobske

cerkve. Na splošno vsi Vonbankovi stilnokritični spodrsaljaji dokazujejo, kako nedozorela so bila še pred dobrimi sto leti stilna merila za presojo naših umetnostnih spomenikov.

Tudi Vonbankova (nemška) umetnostnozgodovinska terminologija še ni utrjena. V stari Loki porablja za slavolok še arhaično obliko »Frohnbogen«; ob opisu zvonikov govori o »štirikotu« (»Viereck«), »Masswerk« (krogovičje v oknih) razlaga z »Ornamentik«, »Füllung« itd. Zaman pa ugibamo, kaj si je pisec predstavljal pod »Winterlaube«, ki naj bi kmečke hiše varovala pred zimo; izraz sem zasilno, a gotovo neustrezno prevedel kar z »napuščem«.

Profesor Vonbank na Loškem res ni odkril umetnostne Amerike, vendar je zaslutil nekatere resnice njihovega zgodovinskega razvoja, do katerih se z bolj izbrušenimi stilnimi merili dokopujemo šele danes. Tudi ob obisku drugih umetnostnih spomenikov: v Kranju, Velesovem, Dvoru, Gornjem gradu je nardobil nekatera hvaležna opazovanja. Med drugim je v Kranju v župnišču odkril in prvi poudaril »dragocen zaklad« — poznogotski oltarni tabli s prizori mučeništva sv. Kancijana in tovarišev. Na žalost tudi v tem primeru njegova pohvala ni tolikanj zalegla, da bi sliki vrnila v cerkev, kakor je bil predlagal. Nekaj let pozneje so jih prodali na Dunaj. In vse doslej ob njih Vonbankovo ime še ni bilo omenjeno! — V Gornjem gradu je prvi omenil reliefa Poklona treh kraljev in Marijinega kronanja, ostanka velikega oltarja, ki ga je leta 1613 izrezljal mojster Leonhart Kern; kiparjevega imena sicer ni poznal, povedal pa je, da sta se reliefa ohranila kot podobi v dveh stranskih oltarjih.

Kdo je Vonbanka popeljal v naša mesta in vasi ter mu kazal pot do ogleda vrednih spomenikov? Ne vemo. Najbrž je bil to kateri od ljubljanskih duhovnikov, ki ga je tudi spremljal na poti.

S cesarskim dekretom z dne 26. junija 1861 je bil profesor Vonbank predstavljen iz Ljubljane na gimnazijo v Innsbruck, verjetno po lastni želji. Zaradi političnih napetosti in kulturnega boja, v katerega je za cerkvena načela tudi ostro posegal, se je leta 1866 odpovedal profesuri ter služboval poslej kot ekspozit v različnih tirolskih krajih brixenške škofije in na Vorarlberškem; leta 1892 ga najdemo celo v krški škofiji in leto pozneje v dunajski. Umrli je 31. januarja 1894 kot zasebnik v Strebersdorfu pri Dunaju. V Innsbrucku je ustanovil in urejeval list *Tiroler Stimmen* (1861) in pozneje v ožji domovini *Vorarlbergisches Volksblatt*. Razen tega je izdal več pesniških zbirk (1862 *Sonette*, 1869 *Gedichte*, 1892 *Durch Nacht zum Licht*) in monografijo o profesorju Aloisu Messmerju (1860).

Mi pa si ga moramo zapisati v spomin kot enega pionirjev varstva in študija naših umetnostnih spomenikov.

O p o m b e

C. v. Wurzbach: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, LI., Wien 1885, str. 287 sq. — Mnoge podatke mi je ljubeznivo posredoval g. Eduard Schreiber (Diözesanarchiv, Brixen), za kar se mu pristrčno zahvaljujem. — Za službovanje v Ljubljani glej: *Programm und Jahresbericht des kaiserl. königl. Obergymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1859*, str. 12; *Programm... 1860*, str. 28; *Programm... 1861*, str. 35. — *Catalogus cleri dioecesis Labacensis 1859*, str. 123

Zusammenfassung

PROFESSOR J. G. VONBANK UND DIE KUNSTDENKMÄLER VON ŠKOFJA LOKA

In den Jahren 1859 bis 1861 diente Johann Georg Vonbank (geb. 15. 9. 1824, Braz bei Bludenz, gest. 31. 1. 1894, Strebersdorf bei Wien) in Ljubljana als Gymnasialprofessor für Geschichte, Deutsch (und Ästhetik). Als Priester und Freund des Schönen bekundete er großes Interesse auch für Werke der bildenden Kunst. Bald nach seiner Ankunft in Ljubljana besuchte er schon im Jahre 1859 zuerst die kunstgeschichtlich bedeutende Stadt Škofja Loka und ihre Umgebung, worauf er in den *Blättern aus Krain* Artikel nicht nur über die während dieses Ausflugs gesehenen Denkmäler veröffentlichte (Stadtpfarrkirche St. Jakob in Škofja Loka, die romanische Pfarrkirche in Stara Loka, Crngrob), sondern auch über die Kirchen in Kranj, Dvor bei Polhov Gradec, Velesovo und Gornji grad; die beiden letzteren verknüpfte er auch mit einem Bericht über die dort befindlichen Gemälde J. M. Kremser-Schmidts. Weil diese Schriften Vonbanks die erste fachmännische Analyse dieser Denkmäler, ihre Bewertung und einen Versuch der Datierung ihrer Bauteile und Einrichtungen wiedergeben (Erkenntnisse, die in vielem noch heute gültig sind, obwohl ihm bei den Datierungen einige Fehlgriffe unterlaufen sind), sind sie auch für die Anfänge der kunstgeschichtlichen Forschungen in Slowenien von Bedeutung. Es muß jedoch gesagt werden, daß diese Artikel ein Widerschein ihrer Zeit, der damaligen Ästhetik und des gleichzeitigen kunstgeschichtlichen Wissens sind.